

KRZYSZTOF WARCHAŁOWSKI

OCHRONA PRAWA DO WOLNOŚCI RELIGIJNEJ
W PRAWIE TRAKTATOWYM UNII EUROPEJSKIEJ

Prawo pierwotne¹ Wspólnot Europejskich zawarte w traktatach założycielskich, na które składa się m.in. Traktat Paryski z 1951 r. o powołaniu Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, Traktaty Rzymskie z 1957 r. o powołaniu Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej i Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej oraz Traktat o Fuzji Instytucji z 1965 r., nie formułuje katalogu uprawnień jednostki. Zajmuje się przede wszystkim sprawami gospodarczymi i administracyjnymi. Początkowo organy Wspólnot negowały możliwość zajmowania się prawami jednostki, ponieważ celem była integracja ekonomiczna i polityczna Europy Zachodniej. Sprawy kultury pozostawiono w gestii państw członkowskich w celu poszanowania ich pluralizmu².

Rok 1977 miał przełomowe znaczenie. Parlament Europejski, Rada Europejska i Komisja Europejska wydały dwupunktową deklarację, w której podkreśliły znaczenie praw podstawowych zawartych w konstytucjach państw członkowskich oraz Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Organy te zobowiązały się jednocześnie do przestrzegania tych praw przy wykonywaniu swoich kompetencji i realizowaniu zamierzonych celów. Jednak Wspólnota, nie będąc państwem, nie ma zdolności podpisywania

¹ Szerzej na temat źródeł europejskiego prawa wspólnotowego zob.: C. Mik, *Europejskie prawo wspólnotowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, t. 1, Warszawa 2000, s. 479-526.

² J. Krukowski, *Kościół a Unia Europejska*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanoistów Polskich”, 16(2003), s. 34.

Konwencji i nie podlega jurysdykcji organów strasburskich³. Z biegiem czasu – zwłaszcza na przełomie lat 80. i 90. – utworzony został katalog praw należnych jednostce oraz zasady ich ochrony w ramach Wspólnot Europejskich, a następnie Unii Europejskiej⁴. Do aktów Unii Europejskiej, które zawierają gwarancje dotyczące ochrony praw człowieka, w tym prawa do wolności religijnej, należą deklaracje oraz traktaty. Znaczenie tych ostatnich jest szczególne, ponieważ mają charakter prawnie obowiązujący. Są to: Traktat Ustanawiający Wspólnotę Europejską, Traktat o Unii Europejskiej, Traktat Amsterdamski oraz w przyszłości Traktat Konstytucyjny Unii Europejskiej.

1. TRAKTAT USTANAWIAJĄCY WSPÓLNOTĘ EUROPEJSKĄ

Dokument został podpisany najpierw jako Traktat Ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą w dniu 25 marca 1957 r. w Rzymie. Akt ten, stanowiący jeden z podstawowych traktatów tworzących tzw. Wspólnoty Europejskie, został następnie zmodyfikowany Traktatem Amsterdamskim i po przeprowadzonej reformie funkcjonuje jako Traktat Ustanawiający Wspólnotę Europejską⁵.

Traktat nie zawiera katalogu praw i wolności człowieka. Tworzy zobowiązania państw przede wszystkim w sferze stosunków gospodarczych. W ramach zmian dokonanych w przepisach ogólnych dodany został do Traktatu art. 13 (były art. 6a), w zakresie którego, „nie naruszając innych przepisów niniejszego traktatu, w ramach kompetencji przeniesionych przez traktat na Wspólnotę, Rada może jednogłośnie, na wniosek Komisji i po wysłuchaniu Parlamentu Europejskiego, podjąć odpowiednie środki, by zwalczać dyskryminację z przyczyn płci, rasy, pochodzenia etnicznego, religii lub światopoglądu, niepełnosprawności, wieku lub orientacji seksualnej”.

³ D. v. Belgium and the European Communities, Re the European School in Brussels (1987) 2 CMLR.

⁴ I. Malinowska, *Prawa człowieka i ich ochrona międzynarodowa*, Warszawa 1996, s. 52-53; D. Lasok, *Zarys prawa Unii Europejskiej*, Toruń 1995, s. 190.

⁵ Szerzej na ten temat: E. Wojtaszek-Mik, C. Mik, *Traktaty Europejskie*, Kraków 2000, wstęp oraz s. 72-260.

Powyższy przepis nie zawiera prawnomaterialnej regulacji, lecz jedynie przyznanie Radzie pewnych kompetencji do przyjęcia odpowiednich środków przeciwko naruszeniu określonych elementów zasady równości⁶.

Chociaż w zakresie przedmiotowym występującego tu zakazu dyskryminacji znajduje się „religia”, to zakaz ten nie odnosi się do spraw religii *sensu stricto*, religia bowiem znajduje się poza zakresem prawa wspólnotowego. Może jednak znaleźć się w zakresie działania Wspólnoty, gdy w jakiś sposób będzie wiązała się z działalnością gospodarczą, czemu dał wyraz Europejski Trybunał Sprawiedliwości: „uczestnictwo we wspólnocie opartej na religii lub innej formie przekonań wchodzi w zakres prawa wspólnotowego jedynie w takim zakresie, w jakim może być uznana za działalność gospodarczą w rozumieniu art. 2 Traktatu”⁷.

W tym też kontekście należy postrzegać art. 13 (b. 6a), który dotyczy zasady niedyskryminacji m.in. w odniesieniu do religii, a wypowiedź Trybunału Sprawiedliwości można ekstrapolować na ogólny zakres stosowania religii w prawie wspólnotowym, co oznacza, że wolność religijna nie jest chroniona w Unii Europejskiej generalnie, lecz jedynie w określonym zakresie⁸.

2. TRAKTAT O UNII EUROPEJSKIEJ

Traktat o Unii Europejskiej podpisany został w Maastricht w dniu 7 lutego 1992 r., wszedł w życie 1 listopada 1993 r.⁹ Traktat organi-

⁶ S. Hambara, M. Muszyński, *Traktat Ustanawiający Wspólnotę Europejską z komentarzem*, Bielsko-Biała 2002, s. 212; zob. J. Planavova-Latanowicz, *Trybunał Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich i ochrona praw podstawowych*, Warszawa 2000, s. 17-19.

⁷ U. Staymann v. Staatssecretaris van Justice, 5 października 1988, 196/87, ECR 1988, s. 6159.

⁸ C. Mik, *Czynniki religijny i etyczny w prawie i praktyce Unii Europejskiej*, w: *Kultura i prawo*, red. J. Krukowski, O. Theisen, t. 3: *Religia i wolność religijna w Unii Europejskiej*, Lublin 2003, s. 142-143.

⁹ *Traktat o Unii Europejskiej*, Bielsko-Biała: Wydawnictwo „Sto” 2001.

zuje na nowo Wspólnoty Europejskie, włączając je w nową strukturę organizacyjną – Unię Europejską. Dotyczy przede wszystkim zacieśnienia stosunków między państwami członkowskimi, ale określa też bliżej pozycje praw człowieka w prawie Wspólnot¹⁰.

Traktat z Maastricht nie zawiera pełnego katalogu podstawowych praw i wolności człowieka. W art. 6 (były art. F) przedstawia jednak stanowisko Unii w sprawie poszanowania tych praw:

„1. Unia opiera się na zasadach wolności, demokracji oraz poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności i praworządności; te zasady są wspólne dla wszystkich państw członkowskich.

2. Unia szanuje prawa podstawowe, jakie zagwarantowane są w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, podpisanej w Rzymie 4 listopada 1950 r., oraz prawa wynikające ze wspólnych tradycji konstytucyjnych Państw Członkowskich, stanowiące ogólne zasady prawa wspólnoty.

3. Unia respektuje tożsamość narodową swoich Państw Członkowskich”¹¹.

Przepis zawarty w ust. 1 podkreśla zasady prawa stanowiące istotę Unii przez powołanie zasad wspólnych dla wszystkich państw członkowskich. Dwie z nich, wolność i demokrację, przepis jedynie wymienia, trzecią – poszanowanie praw człowieka – konkretyzuje w ust. 2¹². Tym samym Traktat Unii podnosi prawa człowieka do rangi zasad ogólnych prawa Wspólnoty¹³.

Zgodnie z ust. 2 art. 6 (F) Traktat o Unii Europejskiej zapewnia poszanowanie podstawowych praw i wolności jednostki, zagwarantowanych w konstytucjach państw członkowskich i Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (traktat odwołuje się do Konwencji Europejskiej, a nie do paktów Narodów Zjednoczonych), wskazując jednocześnie, że podstawowy

¹⁰ I. Malinowska, *Prawa człowieka*, s. 55.

¹¹ *Traktat o Unii Europejskiej*, s. 31.

¹² S. Hamburga, M. Muszyński, *Traktat o Unii Europejskiej z komentarzem*, Bielsko-Biała 2001, s. 95-96.

¹³ D. Lasok, *Zarys prawa*, s. 190; T. Jasudowicz, *O uznanie i poszanowanie pozycji religii i Kościoła w jednoczącej się Europie*, w: *Polska w Unii Europejskiej. Perspektywy, warunki, szanse i zagrożenia*, red. C. Mik, Toruń 1997, s. 288.

dla nich kierunek wykładni wynika z tradycji konstytucyjnych wspólnych dla państw członkowskich. To wskazuje, że w jednoczącej się Europie powstaje jeden standard zasad prawnych. Znaczącą rolę w tym procesie odgrywa orzecznictwo europejskie. Z tak sformułowanego ust. 2 art. 6 (F) wynika, że Unia respektuje prawo do wolności myśli, sumienia i religii, jakie wpisane zostało do art. 9 Konwencji Europejskiej oraz art. 2 Pierwszego Protokołu Dodatkowego, dotyczącego wychowania dzieci zgodnie z ich przekonaniami religijnymi i filozoficznymi w ramach edukacji szkolnej. Są to więc gwarancje wolności religijnej w wymiarze indywidualnym¹⁴.

W traktacie brak jest gwarancji ochrony wolności religijnej w wymiarze instytucjonalnym. Problem ten powstaje szczególnie w związku z ust. 3 art. 6 (F). Z przepisu tego wynika, że Unia respektuje tożsamości narodowe państw członkowskich. Pojęcie „tożsamość narodowa” nie jest do końca jednoznaczne. W pewnym uproszczeniu możemy je kojarzyć ze zbiorową świadomością wspólnoty, która tkwi w narodzie. Naród natomiast może być ujmowany na trzy sposoby – grupa etniczna, wspólnota polityczna i byt kulturowy¹⁵.

Z przytoczonych rozważań wynika, że religia i wolność religijna w wymiarze wspólnotowym zawiera się w pojęciu „tożsamość narodowa”, co przy zapisie, iż Unia respektuje tożsamości narodowe oznacza, że regulacja relacji między państwami i wspólnotami religijnymi (państwo–Kościół) nie może należeć do bezpośredniej kompetencji Wspólnoty.

Powstaje pytanie, czy Kościół i inne wspólnoty religijne mają być traktowane wyłącznie jako czynnik tożsamości narodowej poszczególnych państw członkowskich, a tym samym jako element zewnętrzny porządku wspólnotowego, skoro kategoria „tożsamości narodowej” nie wchodzi w obręb tego porządku w charakterze jego zasad ogólnych¹⁶. Brak odniesienia w Traktacie do działalności Kościołów i wspólnot religijnych jako podmiotów samodzielnych i autonomicz-

¹⁴ J. Krukowski, *Kościół i Państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2003, s. 224. Szerzej na ten temat: D. Kornobis - Romanowska, *Europejska Konwencja Praw Człowieka w Systemie Prawa Wspólnot Europejskich*, Warszawa 2001.

¹⁵ C. Mik, *Europejskie prawo wspólnotowe*, s. 464.

¹⁶ T. Jasudowicz, *O uznanie i poszanowanie pozycji religii*, s. 289.

nych, mających status instytucji życia publicznego, oznacza, że Kościoły i inne wspólnoty religijne zostały zredukowane do sfery życia prywatnego i wyraźnie zdeprecjonowane np. w stosunku do partii politycznych, które na mocy art. 190 (dawny 138a) Traktatu Ustanawiającego Wspólnotę Europejską zostały uznane za istotny czynnik integracji oraz formowania i wyrażania świadomości i woli politycznej obywateli Unii¹⁷.

Wobec powyższego Kościoły wystąpiły z inicjatywą pod adresem władz prawodawczych Unii Europejskiej, aby w prawie wspólnotowym zostały dostrzeżone te wspólnoty jako samodzielne i ważne podmioty życia publicznego, gdyż w przeciwnym razie w zjednoczonej Europie zostałyby zepchnięte na margines¹⁸. Stolica Apostolska zgłosiła również projekt uzupełnienia Traktatu z Maastricht: art. 6(F) ust. 3: „Unia Europejska uznaje znaczenie Kościołów i innych wspólnot religijnych dla tożsamości i kultur Państw Członkowskich i dla wspólnego dziedzictwa kulturowego narodów Europy”. Państwa członkowskie ustosunkowały się do powyższych postulatów w tzw. klauzuli o Kościołach dołączonej do Traktatu Amsterdamskiego.

3. TRAKTAT AMSTERDAMSKI

Traktat Amsterdamski został podpisany 2 października 1997 r. (wszedł w życie 1 maja 1999 r.)¹⁹. Sam Traktat nie tworzy nowej, jednolitej podstawy prawnej Unii. Jest aktem zawierającym zmiany w szeregu artykułów w dotychczasowych podstawach traktatowych. Ponieważ w trakcie konferencji w Amsterdamie złożone zostały przez państwa liczne deklaracje, w tym tzw. klauzula o Kościołach,

¹⁷ J. Krukowski, *Kościół i Państwo*, s. 225; zob. S. Hamburga, M. Muszyński, *Traktat Ustanawiający Wspólnotę Europejską*, s. 115.

¹⁸ G. Robbers, *W sprawie „artykułu kościelnego” w Układzie Europejskim Maastricht II*, w: *Europa i Kościół*, red. H. Juros, Warszawa 1997, s. 111-119.

¹⁹ *Traktat Amsterdamski*, w: S. Hamburga, M. Muszyński, *Traktat o Unii Europejskiej z komentarzem*, Bielsko-Biała 2001, s. 187-248.

i dołączone do Traktatu, przeto z tych racji i w tym zakresie akt ten staje się przedmiotem analizy.

Postulaty Kościołów europejskich, a także prezentowany akces Stolicy Apostolskiej – dotyczące uznania autonomii wspólnot religijnych w prawie wspólnotowym – podzieliły państwa członkowskie. Niemcy wystąpiły ze zdecydowanym poparciem dla tej inicjatywy, sprzeciw zgłosiły Francja, a następnie Belgia i Luksemburg. Ostatecznie w dniu 18 czerwca 1997 r. Rada Europejska na konferencji w Amsterdamie jednogłośnie uchwaliła tzw. klauzulę o Kościołach, która jako deklaracja nr 11 w sprawie statusu Kościołów i wspólnot światopoglądowych stała się częścią składową Traktatu Amsterdamskiego: „Unia Europejska szanuje status, z jakiego korzystają na mocy prawa krajowego Kościoły i stowarzyszenia lub wspólnoty religijne w Państwach Członkowskich i go nie narusza. Unia Europejska szanuje również status wspólnot światopoglądowych w taki sam sposób”²⁰. „Klauzula o Kościołach” nie ma charakteru prawa obowiązującego. Jest jedynie politycznym oświadczeniem państw członkowskich. Jeżeli nawet z materialnego punktu widzenia prawne znaczenie takiego oświadczenia może być sporne, to po raz pierwszy do regulacji traktatowej Unii Europejskiej wprowadzono pojęcie „Kościoł”. Tym samym Kościoły, wspólnoty religijne i światopoglądowe zyskały na znaczeniu jako instytucje, co stanowi zasadniczą wartość tej deklaracji²¹.

Określenie „Unia szanuje” wyznacza treściowo granice jej kompetencji. Unia Europejska ma szanować status tych podmiotów poprzez przyjęcie postawy nieingerencji, uznania autonomii i konieczności uwzględniania Kościołów oraz innych wspólnot religijnych i światopoglądowych w podejmowaniu jakichkolwiek działań. Unia nie może tym samym przesądzać ich statusu, z którego korzystają w państwach członkowskich na zasadzie określonej

²⁰ Tamże, s. 230.

²¹ G. Robbers, *Wolność religijna i jej zakres przedmiotowy z uwzględnieniem sytuacji prawnej i praktyki prawnej w Unii Europejskiej oraz regulacji Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, w: *Kultura i prawo*, red. J. Krukowski, O. Theisen, t. 3: *Religia i wolność religijna w Unii Europejskiej*, Lublin 2003, s. 122.

przez prawo krajowe, ale jednocześnie musi uwzględniać status jedynie tych Kościołów i wspólnot, które korzystają z uznania ze strony państw członkowskich²².

Ogólny charakter sformułowania sprawia, że obejmuje on wszystkie regulacje prawne określające pozycje Kościołów i wspólnot religijnych w społeczeństwie w stosunku do państwa²³. Ponadto – jak podkreślają niektórzy autorzy – deklaracja nr 11 zapewnia ochronę Kościołom i wspólnotom religijnym przed bezzasadną ingerencją ze strony Unii²⁴ oraz stanowi akt uznania zbiorowego aspektu wolności religijnej²⁵.

Tym samym „klauzula o Kościołach” stanowi przyczynek materialnoprawnej gwarancji ochrony wolności religijnej w wymiarze instytucjonalnym, której podmiotem są Kościoły oraz inne wspólnoty religijne.

4. TRAKTAT KONSTITUCYJNY UNII EUROPEJSKIEJ (PROJEKT)

W dniach 13 czerwca i 10 lipca 2003 r. Konwent Europejski przyjął w drodze konsensusu projekt Traktatu Ustanawiającego Konstytucję dla Europy, który następnie został przedłożony państwom członkowskim i kandydującym na konferencji międzyrządowej w Salonikach w dniu 20 czerwca 2003 r.²⁶ Projekt składa się z preambuły oraz czterech części: definicja i cele Unii, Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, polityka i funkcjonowanie Unii, postanowienia ogólne i końcowe.

²² C. Mik, *Czynniki religijny i etyczny w prawie*, s. 148.

²³ H. Juros, *Klauzula o Kościołach w Układzie Maastricht II*, w: *Europa i Kościół*, red. H. Juros, Warszawa 1997, s. 123.

²⁴ L. L. Christians, *Droit et religion dans le Traité d'Amsterdam: Une étape décisive?*, w: *Le Traité d'Amsterdam. Espoirs et déceptions*, red. Y. Lejeune, Bruxelles 1998, s. 195.

²⁵ Zob. H. Juros, *Klauzula o Kościołach w Układzie Maastricht II*, s. 169-170.

²⁶ Należy mieć na uwadze, że ostateczna wersja Traktatu Konstytucyjnego może się różnić od przedłożonej w projekcie.

Pierwsza część projektu Traktatu w art. 51 zawiera regulację dotyczącą statusu Kościołów i organizacji niewyznaniowych:

„1. Unia Europejska szanuje status, z którego korzystają Kościoły i stowarzyszenia lub wspólnoty wyznaniowe w Państwach Członkowskich na podstawie przepisów prawa krajowego i nie narusza go.

2. Unia Europejska w taki sam sposób szanuje status organizacji światopoglądowych i niewyznaniowych.

3. Uznając tożsamość i szczególny wkład tych Kościołów i organizacji, Unia utrzymuje z nimi otwarty, jawny i regularny dialog²⁷.

Wpisanie takiej zasady do Konstytucji UE gwarantuje uznanie podmiotowości Kościołów i innych wspólnot religijnych w prawie krajowym państw członkowskich, jak również umożliwia respektowanie relacji państwo–Kościoły, jakie wynikają z tradycji, regulacji konstytucyjnych oraz umów konkordatowych zawieranych przez te państwa²⁸. Ust. 3 pozostawia nadzieję, że Unia otwarta jest na wartości, które wnoszą Kościoły i inne wspólnoty religijne. W ten sposób prawo Unii Europejskiej poszerza gwarancje wolności religijnej w stosunku do ochrony zapewnionej art. 9 Konwencji Europejskiej o zakres instytucjonalny. Niewątpliwie przyczyniły się do tego m.in. organy strasburskie, które wcześniej „uznały” Kościoły i inne wspólnoty o charakterze religijnym lub światopoglądowym za podmioty prawa do wolności religijnej, mimo że nie wynika to bezpośrednio z gwarancji zawartych w art. 9 Konwencji Europejskiej.

Jeżeli Traktat Konstytucyjny Unii Europejskiej zostanie uchwalony w proponowanej wersji, to będzie stanowił solidny fundament poszanowania przez organy Unii podmiotowości prawnej Kościołów i innych związków wyznaniowych w pełnieniu swoich misji w państwach członkowskich w takim zakresie, w jakim jest to zagwarantowane w konstytucji każdego z nich. Jeżeli Polska stanie się członkiem Unii Europejskiej, to Unia będzie respektować status prawny Kościoła katolickiego i innych związków wyznaniowych

²⁷ Tamże, s. 42.

²⁸ Zob. J. Krukowski, *Kościół a Unia Europejska*, s. 39; zob. K. Wójtowicz, *Ochrona Praw Człowieka w Unii Europejskiej*, w: *System ochrony praw człowieka*, Zakamycze 2003, s. 217.

w Polsce zgodnie z zasadami określonymi w art. 25 Konstytucji RP z 1997 r.²⁹

4.1. KARTA PRAW PODSTAWOWYCH UNII EUROPEJSKIEJ

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, przyjęta jako polityczna deklaracja podczas szczytu państw Unii Europejskiej w Nicei w grudniu 2000 r., stała się zbiorem wzorców, które charakteryzują minimalny standard ochrony praw podstawowych przez organa Unii, oraz wyrazem wspólnych wartości i zasad państw członkowskich. Karta Praw Podstawowych (KPP) stanie się integralną częścią Traktatu Konstytucyjnego (część II), nabierając tym samym charakteru prawnie obowiązującego³⁰.

Karta składa się z 54 artykułów ujętych w siedmiu rozdziałach. W art. 1 Karty zapewniona została nienaruszalność godności człowieka, którą należy szanować i chronić. Dokument, umieszczając godność człowieka nie tylko w preambule, ale także w części normatywnej Karty podkreśla, że godność człowieka spełnia rolę podwójną: tworzy fundament dla praw podstawowych, a także sama zostaje uznana za jedno z tych praw³¹.

W sposób bezpośredni prawa do wolności religijnej dotyczy art. 10, który brzmi następująco:

„1. Każda osoba ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub światopoglądu, wolność wyznawania swojej religii lub światopoglądu indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie poprzez uczestniczenie w nabożeństwach, nauczanie, zwyczaje i obrządki.

²⁹ J. Krukowski, *Ochrona wolności religijnej w prawie Unii Europejskiej. Uwagi de lege i de lege ferenda*, w: *Prawość i Godność. Księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Wojciecha Łączkowskiego*, red. S. Fundowicz, F. Rymarz, A. Gomułowicz, Lublin 2003, s. 133.

³⁰ *Karta Praw Podstawowych*, Bielsko Biala: Wydawnictwo „Sto” 2001.

³¹ S. H ambura, M. Muszyński, *Karta Praw*, s. 38.

2. Uznane jest prawo do odmowy służby wojskowej ze względów sumienia, zgodnie z przepisami krajowymi regulującymi korzystanie z tego prawa”.

Prawo do wolności religijnej zostało w tym artykule zagwarantowane analogicznie jak w art. 9 ust. 1 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Występujące drobne różnice w przepisie mają jedynie charakter werbalny. Warto zwrócić uwagę, że art. 10 KPP gwarantuje prawo do zwolnienia ze służby wojskowej ze względów sumienia (klauzula sumienia). W Konwencji Europejskiej norma ujęta w sposób wymagający wnioskowania *a contrario* zawarta jest w art. 4 ust. 3, b, dotyczącym tzw. pracy przymusowej. W Karcie łączy się tę możliwość bezpośrednio z prawem do wolności religijnej. Ponadto w art. 10 brak jest klauzul ograniczających, jakie występowały w ust. 2 art. 9 Konwencji. W KPP zawiera je art. 52 ust. 1³².

W ten sposób KPP – w ślad za Konwencją Europejską – gwarantuje wolność religijną w znaczeniu indywidualnym. Widoczny jest brak poszanowania statusu prawnego Kościołów i innych wspólnot religijnych. Niektórzy komentatorzy w uprawnieniu jednostki do korzystania z wolności religijnej „wspólnie z innymi” wnioskowali gwarancję ochrony wolności religijnej w znaczeniu instytucjonalnym (wspólnotowym) należną Kościołom i innym wspólnotom religijnym. Jest to jednak wniosek wydedukowany w wyniku wykładni funkcjonalnej³³.

Karta Praw Podstawowych w art. 14 ust. 3 dotyczącym prawa do nauki zapewnia: „Wolność tworzenia placówek oświatowych z poszanowaniem demokratycznych zasad, jak i prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania dzieci zgodnie z ich własnymi przekonaniem religijnymi, światopoglądowymi i pedagogicznymi, są gwarantowane zgodnie z przepisami krajowymi regulującymi korzy-

³² „1. Każde ograniczenie wykonywania praw i wolności uznanych w tej Karcie musi zostać przewidziane przez ustawę z poszanowaniem istoty ich treści. Ograniczenia mogą zostać przeprowadzone z zachowaniem zasady proporcjonalności i tylko wtedy, jeżeli są konieczne i odpowiadają w rzeczywistości uznawanym przez Unię celom dobra publicznego lub wymogom praw i wolności innych”.

³³ J. Krukowski, *Kościół a Unia Europejska*, s. 38.

tanie z takiej wolności”. Z przepisu tego wypływa prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnego z ich przekonaniami religijnymi, światopoglądowymi i pedagogicznymi. W tym celu państwa winny zapewniać wolność w tworzeniu placówek oświatowych zgodnie z poszanowaniem demokratycznych zasad, tzn. pluralizmu w szkolnictwie, który zapewniałby możliwość realizacji prawa gwarantowanego rodzicom względem ich dzieci.

Artykuł powyższy ma związek z art. 24 ust. 1 Karty dotyczącym praw dziecka: „Dzieci mają prawo do ochrony i opieki w zakresie, jaki jest konieczny dla ich dobra. Mogą swobodnie wypowiadać swoje poglądy. Ich zdanie zostanie uwzględnione w sprawach, które ich dotyczą, w odpowiedni sposób uwzględniający ich wiek i stopień dojrzałości”. Zgodnie z przepisem tego artykułu dziecko ma prawo do własnych poglądów i ich wypowiedania. Zdanie dziecka winno być uwzględniane w sprawach, które jego dotyczą w sposób uwzględniający wiek i dojrzałość dziecka. Powyższy artykuł nie ma swojego odpowiednika w Konwencji Europejskiej.

Sprawy związane z wolnością religijną wyrażają jeszcze trzy przepisy powiązane ze sobą w blok występujących po sobie artykułów. Pierwszy zawarty w art. 21 wyraża równość wobec prawa: „Wszystkie osoby są równe wobec prawa”. Ogólna zasada równości jest częścią składową prawa wspólnotowego. Mówi ona, że na obszarze Unii Europejskiej jest zakazane zróżnicowane traktowanie tych samych stanów faktycznych. Zasada ta jest odzwierciedlona w rozwiązaniach szczegółowych, do których należy zawarty w następnym artykule zakaz dyskryminacji³⁴.

Art. 21. ust. 1 stanowi: „1. Dyskryminacja jest zabroniona, w szczególności z powodów: płci, rasy, koloru skóry, pochodzenia etnicznego lub społecznego, cech genetycznych, języka, religii lub światopoglądu, poglądów politycznych lub innych, przynależności do mniejszości narodowej, majątku, urodzenia, niepełnosprawności, wieku lub orientacji seksualnej”.

Z artykułu tego wynika, że zakaz dyskryminacji – w porównaniu z gwarancjami wynikającymi z innych międzynarodowych aktów,

³⁴ S. H ambura, M. Muszyński, *Karta Praw*, s. 111.

w tym Konwencji Europejskiej – został rozszerzony w ramach poszerzenia standardów moralnych i prawnych (np. osoby niepełnosprawne). Na liście tytułów dyskryminacyjnych znajduje się „religia”, co stanowi, że bezpodstawne rozróżnianie ze względu na tę rację jest zakazane.

Z kolei art. 22 Karty mówi: „Unia szanuje wielość kultur, religii i języka”. Przepis ten opiera się bezpośrednio na art. 6 ust. 3 Traktatu o Unii Europejskiej, który mówi o respektowaniu przez Unię tożsamości narodowej swoich państw członkowskich. Religia jako element tej tożsamości, obok kultury i języka, zawiera w sobie poszanowanie poszczególnych wyznań religijnych, obyczaje, symbole, moralność³⁵.

Powyższe rozważania warto zakończyć przytoczeniem art. 52 ust. 3 Karty, zgodnie z którym: „w zakresie jakim prawa zawarte w Karcie odpowiadają prawom gwarantowanym przez Europejską Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, mają one znaczenie i zakres zgodny z nadanym im przez tę konwencję. Przepis ten nie stoi na przeszkodzie, by prawo Unii zapewniało dalej idącą ochronę”.

Zatem gwarancje zawarte w powyższej Karcie, w tym prawo do wolności myśli, sumienia i religii, winny być interpretowane zgodnie z Konwencją Europejską i orzecznictwem organów konwencyjnych.

WNIOSKI

Początkowo proces integracji europejskiej pomyślany został jako metoda zapewnienia trwałego pokoju w Europie poprzez integrację gospodarczą i polityczną, a sprawy kultury pozostawiono w gestii wewnętrznej poszczególnych państw członkowskich. Z biegiem czasu dostrzeżono jednak znaczenie praw podstawowych. W wyniku tego wolność religijna znalazła się w obszarze zainteresowania Wspólnoty, o ile wiązało się to z działalnością gospodarczą. Tym samym prawo

³⁵ Tamże, s. 115.

wspólnotowe nie zapewniało ochrony wolności religijnej generalnie, lecz w określonym zakresie.

Zmiana struktury organizacyjnej Wspólnot Europejskich w Unię Europejską przyczyniła się do dalszej ewolucji prawa wspólnotowego w kierunku bliższego określenia stanowiska Wspólnoty względem praw człowieka. Prawo unijne zapewniło poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności jednostki chronionych Europejską Konwencją Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Dalsze zmiany wprowadzone w podstawach traktatowych Wspólnoty przyczyniły się do złożenia deklaracji o poszanowaniu przez Unię statusu prawnego Kościołów, stowarzyszeń, wspólnot religijnych i światopoglądowych, co stało się symptomem poszerzenia przez prawo unijne gwarancji wolności religijnej o zakres instytucjonalny.

Poszerzenie Unii o kraje Europy Środkowo-Wschodniej stało się kolejnym impulsem zmiany stanowiska Wspólnoty w kierunku podwyższenia standardu ochrony praw człowieka. Wyrazem tego było przyjęcie Karty Praw Podstawowych, która stanie się integralną częścią przyszłego Traktatu Konstytucyjnego Unii Europejskiej. W porównaniu z Europejską Konwencją Praw Człowieka akty te poszerzają gwarancje wolności religijnej. W wymiarze ochrony indywidualnej prawa do wolności myśli, sumienia i religii, której podmiotem jest każdy człowiek, prawo unijne poszerza zakres gwarancji o prawo do zwolnienia ze służby wojskowej ze względów sumienia (klauzula sumienia), łącząc tę możliwość bezpośrednio z prawem do wolności religijnej. Ponadto zagwarantowane zostało prawo dziecka do własnych poglądów i ich wypowiedzenia, co także nie ma swojego odpowiednika w Konwencji Europejskiej. Wreszcie prawo wspólnotowe zapewnia ochronę prawa do wolności religijnej także w znaczeniu instytucjonalnym, której podmiotami są Kościoły i związki wyznaniowe.

Analiza rozwoju prawa wspólnotowego prowadzi do wniosku, że przechodzi ono głęboką ewolucję – od zajmowania się wyłącznie sprawami gospodarczymi i administracyjnymi po szerokie gwarancje ochrony praw człowieka, w tym prawa do wolności religijnej. Rozpoczęty proces świadczy nie tylko o liczebnym (nowe państwa członkowskie), ale i jakościowym rozwoju Wspólnoty.